מַצִּיעִין תַּחְתָּיו – תחת רגליו להלך עליהם, והיו משאירים אותם במקומם, וְכָאן עֲנִיִּים וּמְקַפְּלִין אוֹתָן מֵאֲחָרָיו ולקחו את אותם בגדים יקרים לעצמם, הרי שעשה צדקה וחסד בממונו.

מתרצת הגמרא: אִיבָּעֵית אֵימָא – אם תרצה תתרץ, לְכְבוֹדוֹ הוּא דְּעָבַד – היה עושה כן כדי להרבות בכבודו, ולא לשם מצוה, וכיון שעשה שלא לשמה נענש על כך. תירוץ נוסף: וְאִיבָּעֵית אֵימָא, שאמנם עשה צדקה לשמה, אך כִּדְרַבִּי לֵיתֵי לְמֵיעֲבַד לֹא עָבַד – לא עשה צדקה כשיעור שהיה ראוי לו שיעשה לפי רוב עושרו. וּכְדְאָמְרֵי אִינְשֵׁי – כדרך שאומרים בני אדם, לְפוּם נַמְלָא – לפי כחו וחוזקו של הגמל, שִׂיחְנָא – כך כובד המשא שמטעינים עליו, וכמו כן העשיר צריך להרבות בצדקה לפי רוב עשירותו.

הגמרא מביאה מעשה נוסף שהיה בבתו של נקדימון בן גוריון:

תָּנְיָא בברייתא, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי צָדוֹק, אֲרָאָה בְּנֶחָמָה – לא אזכה לראות בנחמת ציון, אִם לֹא רְאִיתִיהָ לבתו של נקדימון בן גורין שֶׁהָיְתָה מְלַקֶּטֶת שְׂעוֹרִים למאכלה מִבֵּין מַלְפֵּי [–רגלי] סוּסִים בְּעָבְיוֹ, מרוב עניותה, וְקָרָאתִי עָלֶיהָ מִקְרָא זֶה שנדרש על כנסת ישראל (שיה"ש א ח) 'אִם לֹא תֵּדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת גְּדִיֹּתַיִךְ', שאם לא תדע כנסת ישראל לתת את ליבה ולשמור את התורה והמצות, סופה לצאת בעקבי הצאן, וְאַל תִּקְרֵי 'ורעי את גְּדִיֹּתַיִךְ', אֶלָּא 'ורעי את גְּוִיֹּתַיִךְ', כלומר שיצטרכו לצאת בעקבי הצאן כדי למצא שם מזון לגופם.

* * *

התבאר במשנה (סו.) לגבי התחייבות הבעל לאשתו כנגד מה שהכניסה לו בנדונייתה, שאם הכניסה לו האשה ממון ממש, מוסיף הבעל שליש, ואם הכניסה לו נכסים הצריכים שומא, פוחת לה הבעל חומש. הגמרא דנה כיצד נוהגים בחתיכות זהב: אָמַר רַב שֵׁמֶן בַּר אַבָּא, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הִכְנִיסָה לוֹ האשה וְזָהֵב – חתיכות זהב, שֶׁמִּין אוֹתוֹ, וַחֲרֵי הוּא כְּשֶׁוָּוִי – הבעל מתחייב בכתובה כשוויו האמיתי של הזהב, לא פחות ולא יותר.

מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי, שנינו בברייתא, לגבי התחייבות הבעל בכתובה, 'הַזָּהָב, חֲרֵי הוּא כִּכְלִים'. וּמַאי לָאו – האם אין הכוונה, ששמים אותו כִּכְלִים שֶׁל כֶּסֶף, דְּפָחֲתֵי – שהם נפחתים כשמשתמשים בהם, ופוחת הבעל בשומתן חומש. ושלא כדברי רבי יוחנן שחתיכות זהב נכתבות כשויים האמיתי.

מתרצת הגמרא: לֹא – אין זו כוונת הברייתא, אלא כוונתה שחתיכות זהב נישומות כִּכְלִים שֶׁל זָהָב, דְּלֹא פָּחֲתֵי – שאינם פוחתים, ואין הבעל פוחת מהם חומש בכתובה, וכמו כן בחתיכות של זהב אין הבעל פוחת משומתם, וכדברי רבי יוחנן.

הגמרא מנסה לדחות תירוץ זה. מקשה הגמרא: אִם כֵּן, שכוונת הברייתא לדמות חתיכות של זהב לכלים של זהב, לשון 'זהב חרי הוא כִּכְלָיו' מִיבָּעֵי לֵיהּ – היה לה לכתוב, והיינו שהחתיכות של הזהב הם כמו הכלים שעושים מאותו מין, והיינו כלי זהב, ומדוע כתבה הברייתא 'זהב חרי הוא ככלים', שמשמע שכוונתה לכלים ממין אחר, שאינם של זהב.

וְעוֹד קשה, שהרי תַּנְיָא בברייתא אחרת, זָהָב – חתיכות זהב, חֲרֵי הוּא כִּכְלִים. דִּינָרֵי זָהָב, שהם טבועים ויוצאים בשוק, חֲרֵי הֵן כִּכְסָפִים, שהבעל מוסיף עליהן שליש. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְפוֹרְטָן – שאין מחליפים אותם בדינרי כסף ובפרוטות לצורך סחורה, שָׁמִין אוֹתָן, וַחֲרֵי הֵן כְּשֶׁוִּוהֵן – כותב הבעל בכתובה את שוויים האמיתי, ללא הוספת שליש וללא הפחתת חומש. מבררת הגמרא: רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, אַהֵייא – על איזה חלק של הברייתא אמר את דינו, אֵילֵימָא אַסֵּיפָא – אם נאמר שאמר כן על האמור בסיפא של דברי תנא קמא, ש'דינרי זהב חרי הן ככספים', ועל זה אמר רבן שמעון בן גמליאל שאם לא נהגו לפורטם אין מוסיפים עליהם שליש, מִכְּלָל – נמצא אם כן, דְּתַנָּא קַמָּא סָבַר שַׁאֲפִילּוּ בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְפוֹרְטָן, גם כן מוסיפים שליש, והרי לא יתכן לומר כן, דְּהָא לֹא נָפְקֵי – הרי אינם יוצאים בשוק, ואי אפשר לסחור ולהרויח בהם. אֶלָּא לָאו – ודאי יש לפרש בברייתא, שדברי רבן שמעון בן גמליאל נאמרו אַרִישָׁא של דברי תנא קמא, וְהָכִי קָאָמַר – וכך הוא פירוש הברייתא, תנא קמא אמר שזָּהָב חֲרֵי הוּא כִּכְלִים, וּמַאי 'כַּלִּים', כֵּלִים שֶׁל כֶּסֶף, שפוחתים מהם חומש, וכך גם בחתיכות זהב פוחת הבעל משומתם חומש. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל חולק ואוֹמֵר, זהב, חֲרֵי הוּא כִּדִינָרִין שֶׁל זָהָב בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְפוֹרְטָן, שכיון שאינם ראויים לסחור בהם אין מוסיפים עליהם שליש, אך גם אין פוחתים מהם חומש, וסובר רבן שמעון בן גמליאל שאף חתיכות של זהב שמים כשויים. ועל כל פנים קשה מדעת תנא קמא, שהלכה כמותו, שהוא סובר שדין חתיכות של זהב כדין כלים של כסף, שפוחתים מהם חומש, ושלא כדעת רבי יוחנן שזהב שמים אותו כשוויו.

מתרצת הגמרא: לֹא – אין זה הפירוש בברייתא, אלא מה שאמרה הברייתא ברישא ש'זהב הרי הוא ככלים' היינו כלי זהב, וכדברי רבי יוחנן, שאין פוחתים משומתם, ובזה אין מחלוקת כלל. וּלְעוֹלָם רבן שמעון בן גמליאל חולק אַסֵּיפָא, שנאמר בה 'דינרי זהב הרי הן ככספים', וּמדובר באופן דְּנָפְקֵי עַל יְדֵי חִדְּחָק – שהדינרים יוצאים בשוק בדוחק, וקשה לסחור בהם, וּבְהָא קָמִיפַּלְגִי – ובזה נחלקו, מַר – תנא קמא סָבַר, כֵּיוָן דְּמִכַּל מָקוֹם נָפְקֵי, מַשְׁפְּחִינַן לָהּ – משביחים לאשה את מה שהכניסה, ומוסיפים לה שליש. וְמַר – רבן שמעון בן גמליאל סָבַר, כֵּיוָן דְּלֹא נָפְקֵי אֶלָּא עַל יְדֵי חִדְּחָק, לֹא מַשְׁפְּחִינַן לָהּ.

תירוץ נוסף: אִיבָּעֵית אֵימָא, שאין בברייתא זו מחלוקת כלל, אלא כּוּלָּהּ – כל הברייתא כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל הִיא, וְחַסּוּרֵי מֵיחְסַר – יש ללמוד את הברייתא כאילו היא חסירה, וְהָכִי קָתָנֵי – וכך יש לשנותה, זָהָב חֲרֵי הוּא כִּכְלִים, והיינו ככלי זהב שאין פוחתים מהם ואין מוסיפים עליהם, וכדברי רבי יוחנן. דִּינָרֵי זָהָב חֲרֵי הֵן כִּכְסָפִים, שמוסיפים עליהם שליש, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים שמוסיפים שליש, בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְפוֹרְטָן, ואפשר לסחור ולהרויח בהם, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְפוֹרְטָן, ואין הדרך להשתכר מהם, שָׁמִין אוֹתָם וַחֲרֵי הֵן כְּשֶׁוִּוהֵן, דִּבְרֵי רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, שָׁרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לְפוֹרְטָן שָׁמִין אוֹתָם, וַחֲרֵי הֵן כְּשֶׁוִּוהֵן. ונמצא שדברי רבי יוחנן הם כדברי רבן שמעון בן גמליאל ברישא, שבחתיכות זהב אין פוחתים חומש.

מקשה הגמרא על שני תירוצים אלו: אמנם תירצת את הקושיא מהברייתא, אך מָכָל מָקוֹם 'כִּכְלָיו מִיבָּעֵי לֵיהּ' קַשְׁיָא – עדיין קשה הקושיא הראשונה שהקשינו לעיל, מדוע אמרה הברייתא זהב הרי הוא 'ככלים', שמשמע ככלים אחרים שאינם של זהב, והרי אם כוונתה לכלי זהב היה לה לנקוט לשון 'ככליו'.

מתרצת הגמרא: אִיבָּעֵית אֵימָא – אם תרצה אמור, שאכן כוונת הברייתא לומר שזהב הוא ככלים היינו ככלי כסף, שפוחתים מהם חומש, וְהָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – באיזה זהב עוסקת הברייתא, בְּדַהֲבָא פָּרֵיבָא – חתיכות זהב קטנות שנפסדות כשממשמשים בהם, ולכן הם ככלי כסף שפוחתים, ומטעם זה הבעל פוחת חומש משומתם בכתובה. וְרַב אַשִׁי אָמַר, שהברייתות שדימו זהב לכלי כסף, עוסקות בְּמַמְלָא – פירורי זהב דקים שנופלים ונאבדים כשממשמשים בהם, ולכן הם ככלי כסף שפוחתים, והבעל פוחת מהם חומש. ואילו רבי יוחנן אמר את דינו בחתיכות זהב גדולות, שאינן נפסדות, ולכן אין פוחתים מהם חומש בכתובה.

* * *

במשנתינו התבאר שאשה המכניסה לבעלה כספים בנדונייתה, כותב לה בעלה בכתובתה שליש יותר מאותו הסכום, כיון שהוא עתיד לסחור בממון זה ולהרויח ממנו: אָמַר רַבִּי יַנַּאי, בְּשָׁמִים שֶׁל העיר אַנְטוֹכְיָא, חֲרֵי הֵן כִּכְסָפִים, שכשנכתבים בכתובה מוסיף עליהם הבעל שליש, לפי שהוא עיקר סחורתן והם מזומנים תמיד להשתכר בהם.

דין נוסף: אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, גְּמַלִּים שֶׁל מקום

המשך בעמוד נו

ששמו **עַרְבָיָא, אִשָּׁה גּוֹבָה פָּרָנָא** – שליש **מֵהֶם**, כלומר, בעלה מוסיף לה עליהם בכתובתה שליש, כיון שהם מזומנים תמיד להשתכר בהם, והרי הם ככספים. **אָמַר רַב פָּפָּי, הָנֵי תּוֹתְבֵי דְּבֵי מִכְסֵי** – אותן שמלות של מקום ששמו מכסי, **אִשָּׁה גּוֹבָה פָּרָנָא מֵהֶם**, לפי שמשתכרים בהם, ודינם ככספים. **וְאָמַר רַב פָּפָּי, הָנֵי שַׁבֵּץ** – שקים **דְּמקום ששמו רוֹדְיָא, וַאֲשָׁלֵי** – חבלים **דְּמקום ששמו קְמָחוֹנְיָא, אִשָּׁה גּוֹבָה פָּרָנָא מֵהֶן.**

* * *

הגמרא מביאה דין בענייני גביית כתובה מיתומים: **אָמַר רָבָא, מֵרִישׁ הֲוָה אָמִינָא** – מתחילה הייתי סבור לומר, **הָנֵי אַרְנָקֵי דְּמְחוֹזָא** – אותם כיסים מלאים מעות של העיר מחוזא, **אִשָּׁה גּוֹבָה פָּרָנָא** – כתובתה **מֵהֶם**, ואף שאין גובין ממטלטלין של יתומים, **וּמַאי טַעְמָא** – מה הטעם שגובים מארנקי דמחוזא, לפי **שֶׁאַסְמַכְתַּיְיהוּ עֲלַיְיהוּ** – כיון שהאשה סומכת דעתה לגבות מהם את כתובתה, לפי שהיו אנשים אלו עוסקים בסחורה תמיד, והרי ממון זה משועבד לה בקרקעות, וגובה את כתובתה ממנו. ממשיך רבא ואומר, אמנם, **בֵּיוָן דַּחֲזַאי דְּשָׁקְלֵי לְהוּ וְנָפְקֵי** – אחר שראיתי שנשים הגובות את כתובתן נוטלות ממון זה ויוצאות, **וְכִי מַשְׁכְּחֵי אַרְעָא זָבְנֵי בְּהוּ** – ובשכן מוצאות קרקע לקנות, הרי הן קונות אותה תמורתן, **אֲמִינָא** – אמרתי, שאין עיקר סמיכתן על ממון זה, אלא **אַסְמַכְתַּיְיהוּ אַאַרְעָא הוּא** – הם סומכות ובוטחות בשמירת ממונן על קרקעות, וכיון שכך אין דין הארנקים הללו כקרקע, ואין גובים אותם מיתומים.

משנה המשנה מפרשת את חובותיהם של האב והבעל לתת לאשה בנישואיה: **הַמַּשִּׂיא אֶת בִּתּוֹ סְתָם**, ולא פירט קודם לכן כמה ממון יתן לה בנישואיה לצורך כסות ובגדים, **לֹא יִפְחוֹת לָהּ מֵחֲמִשִּׁים זוּז** לצורך כסותה. אם **פָּסַק** האב בפירוש **לְהַכְנִיסָהּ עֲרוּמָה**, כלומר שאינו נותן לה משלו כלום לנישואיה, **לֹא יאמַר הַבַּעַל, בְּשֶׁאַכְנִיסָנָּה לְבֵיתִי** – לאחר הנישואין, **אֲכַסְּנָה בְּכִסּוּתִי** – אקנה לה בגדים, **אֶלָּא כשבא לכונסה מְכַסָּה**, ואף שהיא **עוֹדָהּ בְּבֵית אָבִיהָ.**

וְכֵן גבאי צדקה **הַמַּשִּׂיא אֶת הַיְתוֹמָה** מכספי צדקה, **לֹא יִפְחוֹת לָהּ מֵחֲמִשִּׁים זוּז**, ואפילו אם אין בקופה סכום זה, עליו ללוות סכום זה כדי להשיאה. אמנם **אִם יֵשׁ בַּכִּיס** של צדקה סכום גדול מחמשים זוז, הרי **מְפָרְנְסִין אוֹתָהּ לְפִי כְּבוֹדָהּ** הראוי לה, ואפילו יותר מחמשים זוז.

* * *

גמרא

שנינו במשנה שאב המשיא את בתו, או גבאי צדקה המשיא את היתומה, לא יפחתו מחמשים זוז. מבארת הגמרא: **אָמַר אַבָּיֵי**, כוונת המשנה **לַחֲמִשִּׁים זוּזֵי פְּשִׁיטֵי** – פשוטים, המכונים זוז מדינה, שהם שמינית מזוזים חשובים יותר, המכונים זוז צורי. מבארת הגמרא: **מַמַּאי** – מנין למד אביי דבר זה, **מִדְּקָתָנֵי סֵיפָא 'אִם יֵשׁ בַּכִּיס, מְפָרְנְסִין אוֹתָהּ לְפִי כְּבוֹדָהּ', וְאָמְרִינַן** בביאור המשנה, **מַאי** – מה הוא אותו **'כִּיס', אָמַר רַחֲבָה**, היינו **אַרְנָקֵי שֶׁל צְדָקָה**. מסיימת הגמרא את ההוכחה: **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** – ואם יעלה בדעתנו לומר **שַׁחֲמִשִּׁים זוּזֵי** שבמשנה היינו זוזים **מַמָּשׁ**, כלומר זוזים צוריים ששווים מרובה, אם כן, מה כוונת המשנה **שֶׁאִם יֵשׁ בַּכִּיס** למעלה מחמשים זוזים נותנים לה יותר, **כַּמָּה יָהֲבִינַן לָהּ** – וכי כמה ניתן לה, בתמיד, הרי לא יתכן שניתן לנישואיה סכום גדול יותר מחמשים זוז צורי, שזהו ממון רב מאד. **אֶלָּא שְׁמַע מִינָּהּ** כדברי אביי, **ש'חֲמִשִּׁים זוּזֵי' הַיְינוּ זוּזֵי פְּשִׁיטֵי.**

* * *

אגב דין פרנסת יתומה שהוזכר במשנתינו, מביאה הגמרא דינים נוספים בנושא פרנסת יתומים מקופת הצדקה: **תָּנוּ רַבָּנָן, יְתוֹם וְיִתוֹמָה שֶׁבָּאוּ** לגבאי הצדקה בכדי **לְהִתְפַּרְנֵם** ולקבל מזונות מהצדקה, **מְפָרְנְסִין אֶת הַיְתוֹמָה תחילה, וְאַחַר כָּךְ**, אם נשארו מעות, **מְפָרְנְסִין גם אֶת הַיָּתוֹם.** והטעם לכך, **מִפְּנֵי שֶׁהָאִישׁ דַּרְכּוֹ לַחֲזוֹר עַל הַפְּתָחִים**, ואינו מרגיש כל כך בזיון בכך, **וְאֵין אִשָּׁה דַּרְכָּהּ לַחֲזוֹר** על הפתחים, וצערה בכך גדול יותר.

דין נוסף: **יָתוֹם וְיִתוֹמָה**

שֶׁבָּאוּ לִינָּשֵׂא, וכל אחד מהם מבקש מקופה של צדקה את הוצאות נישואיו, מַשִּׂיאִין אֶת הַיְתוֹמָה תחילה וְאַחַר כָּךְ מַשִּׂיאִין אֶת הַיְתוֹמִים, מִפְּנֵי שֶׁשִּׁוְּתָהּ שֶׁל אִשָּׁה בכך שאינה נשואה מְרוּבָּה מִשֶּׁל אִישׁ.

ברייתא נוספת בענין נתינת צדקה: תָּנוּ רַבָּנָן, יָתוֹם שֶׁבָּא לִישָּׂא אשה, ורצונו לקבל צרכיו מקופה של צדקה, תחילה שׂוֹכְרִין לוֹ בַּיִת שיהא לו מקום לדור בו, וְאַחַר כָּךְ מַצִּיעִין לוֹ מִטָּה, וְנותנים לו כָּל כְּלֵי תַּשְׁמִישׁוֹ – מטה ושולחן וכדומה. וְרַק אַחַר כָּךְ מַשִּׂיאִין לוֹ אִשָּׁה. דורשת הברייתא סדר זה מהפסוק, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים טו ח) 'כִּי פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ, וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ', ובכך נדרש הפסוק, 'דֵּי מַחְסֹרוֹ', זֶה הַבַּיִת, שהוא חסר לאדם תחילה. 'אֲשֶׁר יֶחְסַר', זֶה מִטָּה וְשֻׁלְחָן וכל כלי תשמישו שהוא צריך להם. 'לוֹ' זוֹ אִשָּׁה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר – בבריאת האשה (בראשית ב יח) 'אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ', ודורשים שכשם שה'לו' האמור שם הוא באשה, כך גם 'לו' האמור בנתינת צדקה היינו אשה.

הגמרא מביאה ברייתא שדורשת דרשה נוספת על פסוק זה: תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בפסוק 'דֵּי מַחְסֹרוֹ', ודורשים מזה, שאַתָּה מְצוּוֶּה עָלָיו לְפַרְנְסוֹ ולתת לו את כל צרכיו, וְאִי אַתָּה מְצוּוֶּה עָלָיו לְעַשְּׁרוֹ – לעשותו עשיר. 'אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ', והיינו שיש לתת לו גם דבר שחסר רק לו ולא לכל אדם, וַאֲפִילּוּ סוּס לִרְכּוֹב עָלָיו, וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו לכבודו, שאם היה עשיר ורגיל בהם, וירד מנכסיו, נותנים לו דברים אלו מקופה של צדקה. מביאה הברייתא מעשה בענין זה: אָמְרוּ עָלָיו עַל הַלֵּל הַזָּקֵן, שֶׁלָּקַח לָעֲנִי בֶּן טוֹבִים [–ממשפחה חשובה] אֶחָד, שהיה עשיר וירד מנכסיו, סוּס לִרְכּוֹב עָלָיו וְעֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו, פַּעַם אַחַת לֹא מָצָא הלל הזקן עֶבֶד לָרוּץ לְפָנָיו, וְרָץ לְפָנָיו הלל הזקן בעצמו מרחק שְׁלֹשָׁה מִילִין.

ברייתא נוספת בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, מַעֲשֶׂה בְּאַנְשֵׁי גָּלִיל הָעֶלְיוֹן, שֶׁלָּקְחוּ מכספי צדקה לָעֲנִי בֶּן טוֹבִים אֶחָד מִצִּיפּוֹרִי מדה של לִיטְרָא בָּשָׂר בְּכָל יוֹם. מקשה הגמרא: לִיטְרָא בָּשָׂר, מַאי רְבוּתָא – מה החידוש בכך, והרי זהו מאכל הראוי לכל אדם. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב הוּנָא, כוונת הברייתא לליטרא בָּשָׂר מִשֶּׁל עוֹפוֹת, שדמיהם יקרים, וכיון שהיה רגיל בכך נתנו לו בשר עוף. תירוץ נוסף: וְאִיבָּעֵית אֵימָא, אין כוונת הברייתא שנתנו לו ליטרא בשר, אלא בְּלִיטְרָא מעות, בָּשָׂר מַמָּשׁ, כלומר, שהיה הבשר יקר, וקנו לו בשר תמורת ליטרא מעות, והיינו כלי בגודל ליטרא מלא במעות, שזהו סכום גדול מאד. רַב אַשִׁי אָמַר באופן אחר, הָתָם – אותו מקום, כְּפָר קָטָן הָיָה, ולא היו די בני אדם שיקנו את שאר הבהמה, ונמצא שֶׁכָּל יוֹמָא הֲוָה מַפְסְדֵי חֵיוָתָא אֲמַטּוּלְתֵּיהּ – כל יום היו מפסידים בהמה עבורו, כדי שתהיה לו ליטרא בשר.

מעשה נוסף: הֲהוּא דְּאָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי נְחֶמְיָה – מעשה בעני שבא לפני רבי נחמיה, כדי שיפרנסו, אָמַר לֵיהּ רבי נחמיה, כַּמָּה אַתָּה רגיל להיות סוֹעֵד. אָמַר לֵיהּ העני, בְּכָשָׂר שָׁמֵן וְיַיִן יָשָׁן. אמר לו רבי נחמיה, האם רְצוֹנְךָ שֶׁתְּגַלְגֵּל עִמִּי בַּעֲדָשִׁים – לאכול עמי עדשים שיש לי. גִּלְגֵּל עִמּוֹ בַּעֲדָשִׁים, וְמחמת שהיה מפונק ורגיל במאכלים יקרים, מֵת העני ממאכלו. אָמַר רבי נחמיה על אותו עני, אוֹי לוֹ לָזֶה העני שֶׁהֲרָגוֹ נַחְמְיָה, שלא סיפק לו רצונו לאכול בשר שמן ויין ישן כדרכו. שואלת הגמרא: אַדְרַבָּה, אוֹי לוֹ לְנַחְמְיָה שֶׁהֲרָגוֹ לָזֶה העני, מֵיכָעֵי לֵיהּ – היה לו לרבי נחמיה לומר, שכן בעבורו הוא מת. מתרצת הגמרא: אֶלָּא רבי נחמיה נהג כדין, וטענתו היתה על העני עצמו, דְּאִיהוּ הוּא דְּלֹא אִיכָּעֵי לֵיהּ לְפַנּוּקֵי נַפְשֵׁיהּ כּוּלֵּי הַאי – העני עצמו אשם במיתתו שלא היה לו לפנק את עצמו כל כך להתרגל לאכול בשר ויין בלבד, עד שמת מחמת זה שאכל עדשים.

מעשה נוסף: הֲהוּא דְּאָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַבָּא – מעשה בעני שבא לפני רבא שיפרנסו, אָמַר לוֹ רבא, כַּמָּה אַתָּה סוֹעֵד. אָמַר לוֹ העני, בְּתַרְנְגוֹלֶת פִּטּוּמָה וְיַיִן יָשָׁן. אָמַר לֵיהּ רבא, וְלֹא חָיְישַׁתְּ לִדְווֹחֲקָא דְּצִיבּוּרָא – האם אין אתה חושש שהנך דוחק את הציבור בהוצאותיך המרובות כל כך. אָמַר לֵיהּ העני, אָטוּ מֵדִּידְהוּ קָאֲכִילְנָא – וכי משל הציבור אני אוכל, מִדְּרַחֲמָנָא קָאֲכִילְנָא – משל הקדוש ברוך הוא אני אוכל, דְּתָנְיָא בברייתא, נאמר בפסוק (תהלים קמה טו) 'עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן לָהֶם אֶת אָכְלָם בְּעִתּוֹ', פתח הפסוק בלשון רבים 'עֵינֵי כל', וסיים בלשון יחיד, שהרי 'בְּעָתָם' לֹא נֶאֱמַר, אֶלָּא 'בְּעִתּוֹ', ופסוק זה מְלַמֵּד שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד נוֹתֵן לו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא את פַּרְנָסָתוֹ בְּעִתּוֹ – כפי הרגלו. מספרת הגמרא: אַדְּהָכִי – בתוך כדי שאותו עני דיבר עם רבא, אֲתָאי אֲחָתֵיהּ דְּרַבָּא – באה לשם אחותו של רבא, דִּלֹא חֲזָיָא לֵיהּ תְּלֵיסְרֵי שְׁנֵי – שלא ראתה אותו שלש עשרה שנים, וַאֲתָיָא לֵיהּ – והביאה לרבא מתנה תַּרְנְגוֹלֶת פִּטּוּמָה וְיַיִן יָשָׁן. אָמַר רבא בלבו, מַאי דְּמָקָא – מה הדבר שאני רואה לפני, הרי אין זה דבר רגיל שתבא אחותי לכאן ובידיה דברים אלו, בודאי זהו סימן מהשמים לתת לעני בבקשתו. אָמַר לֵיהּ רבא לעני, נַעֲנֵיתָ לָךְ – דיברתי בנגדך יותר מדי, ובאמת צדקת בדבריך, קוּם אֱכוֹל.

* * *

הגמרא מביאה ברייתא בענין מי שאינו רוצה להתפרנס מהצדקה: תָּנוּ רַבָּנָן, מִי שֶׁאֵין לוֹ מעות בכדי פרנסתו, וְהוּא אֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס מן הצדקה מחמת צניעותו ובושתו, נוֹתְנִין לוֹ גבאי צדקה מעות לְשׁוּם הַלְוָאָה, כדי שלא יסרב ליטלם, וְאחר כך חוֹזְרִין וְנוֹתְנִין לוֹ אותם לְשׁוּם מַתָּנָה, כלומר, אין תובעים אותם ממנו, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, נוֹתְנִין לוֹ לְשׁוּם מַתָּנָה וְחוֹזְרִין וְנוֹתְנִין לוֹ לְשׁוּם הַלְוָאָה. וסברה הגמרא שלדברי חכמים נותנים לו בתורת מתנה, ואחר כך תובעים ממנו את המעות בתורת הלואה. מקשה הגמרא: וכי יתכן שנותנים לו אותם לְשׁוּם מַתָּנָה, הָא לֹא שָׁקִיל – הרי הוא לא ירצה ליטלם, שכן הברייתא עוסקת בעני שאינו רוצה להתפרנס מן הצדקה. מתרצת הגמרא: אָמַר רָבָא, אף חכמים סוברים כרבי מאיר שנותנים לו את המעות לשם הלואה, אך חששו שמא לא ירצה ליטול הלואה, כיון שאין לו מהיכן להחזיר, ולכן אמרו חכמים שצריך לְפַתּוֹחַ לוֹ – להציע לו תחילה לקחת את המעות לְשׁוּם מַתָּנָה, וכשיאמרו לו אחר כך שיטלם כהלואה, יבין שכוונתם שאינו צריך להחזיר הלואה זו, ולא ימנע מליטלה. ממשיכה הברייתא: אם יֵשׁ לוֹ מעות משלו וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס משלו ומסגף עצמו ברעב, מתוך שהוא קמצן וחס על ממונו, ורוצה להתפרנס משל ציבור, נוֹתְנִין לוֹ לְשׁוּם מַתָּנָה, כדי שלא יאמרו ברעב, וְחוֹזְרִין וְנִפְרָעִין מִמֶּנּוּ לאחר מכן.

מקשה הגמרא: אִם חוֹזְרִין וְנִפְרָעִין הֵימֶנּוּ, תּוּ לֹא שָׁקִיל – הרי לא יחזור ויקח מהצדקה, ואף אם יתנו לו בתורת מתנה כי יודע שיחזרו ויפרעו ממנו, וימות ברעב. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב פָּפָּא, מה שאמרנו שחוזרין ונפרעין, הכוונה היא שלְאַחַר מִיתָה של אותו אדם, יגבו מיורשיו את הסך שאכל מקופה של צדקה.

מביאה הגמרא את המשך הברייתא: רַבִּי שִׁמְעוֹן חולק וְאוֹמֵר, מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס, אֵין נִזְקָקִין לוֹ ליתן לו מזונות, אלא אם ימות. ומי שאין לוֹ משלו וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס מקופת צדקה, אוֹמְרִים לוֹ הָבֵא מַשְׁכּוֹן וְטוֹל מעות בנגדו, כְּדֵי שֶׁתְּהוֹא מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ עָלָיו – שיגבה לבו שיאמר, אם ביקשו ממני משכון הרי שדעתם לחזור ולגבות ממני, ולא יתבייש ליטול. אמנם כשהם רואים שאין לו מה ליתן במשכון יתנו לו בלא משכון.

ברייתא נוספת בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בפסוק (דברים טו ח) 'כִּי פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ, וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ', ודורשת הברייתא את כפילות הלשון 'הַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ', 'הַעֲבֵט', שזו לשון הלואה, זֶה מלמד על מי שֶׁאֵין לוֹ ממון וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס, שֶׁנּוֹתְנִים לוֹ לְשׁוּם הַלְוָאָה וְחוֹזְרִין וְנוֹתְנִין לוֹ לְשׁוּם מַתָּנָה. ו'תַּעֲבִיטֶנּוּ', זֶה מלמד על מי שֶׁיֵּשׁ לוֹ ממון משלו וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס משלו אלא משל ציבור, שֶׁנּוֹתְנִין לוֹ לְשׁוּם מַתָּנָה וְחוֹזְרִין וְנִפְרָעִין הֵימֶנּוּ לְאַחַר מִיתָה, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, יֵשׁ לוֹ וְאֵינוֹ רוֹצֶה לְהִתְפַּרְנֵס אֵין נִזְקָקִין לוֹ, כשיטת רבי שמעון בברייתא

המשך בעמוד רמ

לעיל. וְאֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּים – כיצד אני דורש את כפל הלשון 'הַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ', דִּבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, שרגילים לכפול את דבריהם, ולא באה לדרשה מיוחדת.

* * *

הגמרא מביאה כמה עובדות בענייני נתינת צדקה: מַר עוּקְבָא, הֲוָה עָנֵיא בְּשִׁיכְבוּתֵיהּ – היה עני בשכונתו, דַּהֲוָה רָגִיל כָּל יוֹמָא דְּשָׁדֵי לֵיהּ אַרְבָּעָה וְזוּזֵי דְּכַסְפָּא – לשלוח לו ארבע דינרי כסף, וְכַד הֲוָה שָׁמְעִינַן דַּהֲוָה רָגִיל לְמִשְׁדֵּי מָאתַיִם זוּזֵי – היה שומע שמקבל מאתיים זוזים, בְּצִינּוֹרָא דְּדָשָׁא – שהיה מר עוקבא רגיל בכל יום לזרוק לו ארבעה זוזים במפתן דלתו, בתוך החור בו סובב ציר הדלת, כדי שלא ידע העני מי נותן לו את הצדקה, ולא יתבייש ממנו. יוֹם אֶחָד, אָמַר אותו עני לעצמו, אֵיזִיל אֵיחֲזֵי – אלך וארא מַאן קָעָבֵיד בְּי הַהוּא טִיבוּתָא – מי הוא אותו אדם העושה לי טובה זו. הַהוּא יוֹמָא – באותו היום, נָגְהָא לֵיהּ לְמַר עוּקְבָא לְבֵי מִדְרָשָׁא – התאחר מר עוקבא בבית המדרש ולא רצה לילך לבדו, ולכן אָתְיָא דְּבִיתְהוּ בַּהֲדֵיהּ – באה אשתו עמו לבית העני להניח אצלו את המעות, בֵּינְתַיְיהוּ דְּקָא מַצְלֵי לֵיהּ לְדָשָׁא – כיון שראה העני את מר עוקבא מתכופף לעבר אותו חור שבדלת, נָפַק בַּתְרֵייהוּ – יצא אחריהם, רְהוֹט מְקַמֵּיהּ – רצו וברחו מר עוקבא ואשתו מפני העני כדי שלא יראה שהם נותני הצדקה, וכדי להסתתר מפניו עָיְילֵי לְהַהוּא אֲתוּנָא דַּהֲוָה גְּרוֹפָה נוּרָא – נכנסו לתוך תנור שהיה גרוף מאש, אך היה עדיין חם מאד, הֲוָה קָא מִיכַּלְיָין כַּרְעֵיהּ דְּמַר עוּקְבָא – היו ניכוות ונשרפות רגליו של מר עוקבא מחמת החום. אָמְרָה לֵיהּ דְּבִיתְהוּ – אשתו, שָׁכוֹל כַּרְעֵיךְ אוֹתִיב אַכַּרְעֵי – הרם את רגליך והנח אותם על רגלי, שרגלי אינן ניכוות. חָלַשׁ דַּעְתֵּיהּ – נחלשה דעתו של מר עוקבא על כך שרגליו נכוות, ואילו אשתו חשובה ממנו ואינה ניזוקת וניכוית. אָמְרָה לֵיהּ אשתו, הטעם שרגלי אינם ניכוות הוא משום דַּאֲנָא שְׁכִיחָנָא בְּנַוְיֵהּ דְּבִיתָא, וּמִקַּרְבָא אַהֲנֵיתִי – אני מצויה בתוך הבית כל היום, ואני נותנת לעניים לחם ובשר ומלח המזומנים להם מיד לאוכלם, ואילו אתה נמצא בבית המדרש ונותן להם רק מעות, וצריכים הם לטרוח ולקנות בהם צרכי סעודה.

מקשה הגמרא: וּמַאי כּוּלֵּי הַאי – מדוע עשו זאת מר עוקבא ואשתו, שברחו מפני העני עד שהסתכנו ונכנסו לתנור חם. מתרצת הגמרא: דְּאָמַר מַר זוּטְרָא בַּר טוֹבְיָה, אָמַר רַב, וְאָמְרֵי לָהּ – ויש אומרים שאָמַר כֵּן רַב הוּנָא בַּר בִּיזְנָא אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן חֲסִידָא, וְאָמְרֵי לָהּ, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, נוֹחַ לוֹ לְאָדָם שֶׁיִּמְסוֹר עַצְמוֹ לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים.

מבררת הגמרא: מְנָא לָן – מנין למדנו דין זה. משיבה הגמרא: מֵהָמָר אשת יהודה, דִּכְתִיב בה (בראשית לח כה) 'הִיא מוֹצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ אָנֹכִי הָרָה' וגו', שאף על פי שהוציאוה לשריפה משום שחשבו שהרתה לזונונים, לא גילתה שליהודה היא הרה כדי שלא לביישו, אלא שלחה את הערבון שנתן לה בביאתו עליה את המטה והחותם, שאם יגלה ויודה, תינצל, ואם לא יודה, תשרף.

מעשה נוסף בענין נתינת צדקה: מַר עוּקְבָא, הֲוָה עָנֵיא בְּשִׁיכְבוּתֵיהּ – היה עני בשכונתו, דַּהֲוָה רָגִיל – שהיה רגיל מר עוקבא לְשַׁדּוֹרֵי לֵיהּ אַרְבַּע מְאָה זוּזֵי כָּל מַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִיפּוּרָא – לשלוח לו ארבע מאות זוז בכל ערב יום כיפור. יוֹמָא חַד – יום אחד, בערב יום כיפור, שַׁדְּרִינְהוּ נַיְיהֲלֵיהּ בְּיַד בְּרֵיהּ – שלח מר עוקבא את המעות לעני ביד בנו. אָתָא אֲמַר לֵיהּ – חזר הבן ואמר למר עוקבא, לֹא צְרִיךְ – אותו העני אינו זקוק למעות צדקה, מפני שעשיר הוא. אֲמַר מר עוקבא לבנו, מַאי חָזֵית – מה ראית בביתו שאתה אומר שאינו צריך צדקה. ענה לו בנו, חֲזֵאי דְּקָא מְזַלְּפֵי לֵיהּ יַיִן יָשָׁן – ראיתי שמזלפים לו יין ישן על רצפת ביתו לריח טוב, שכך היה מנהג העשירים. אֲמַר מר עוקבא, מְפַנֵּק כּוּלֵּי הַאי – כל כך מפונק הוא אותו עני, אם כן יש לפרנסו לפי צורכו, ולכן עַיְּיפִינְהוּ – הכפיל מר עוקבא את סכום הכסף ששלח לו מתחילה, וְשַׁדְּרִינְהוּ נַיְיהֲלֵיהּ – ושלח שוב את בנו ליתן לו סכום של שמונה מאות זוז.

מעשה נוסף בענין צדקתו של מר עוקבא: כִּי קָא נִיחָא נַפְשֵׁיהּ – בשעה שעמד מר עוקבא להיפטר מן העולם, אָמַר לסובבים אותו, אַיְיתוּ לִי חוּשְׁבָּנַאי דְּצַדָּקָה – הביאו לי את ספרי החשבונות של צדקה שנתתי בחיי. אַשְׁכַּח דַּהֲוָה כְּתִיב בֵּיהּ שְׁבַעַת אַלְפֵי דִּינְרֵי סְיָאנֵי – מצא שכתוב בספרי החשבונות שנתן בסך הכל שבעת אלפים דינרים ממקום ששמו סינא לצדקה. אָמַר מר עוקבא, וַוֵודַאי כַּלְּיֵלִי – צידה קלה הכנתי, וְאוֹרְחָא רְחִיקְתָא – והדרך שאני הולך אליה, רחוקה היא. וכוונתו היתה שהכין מעט מצוות לעולם הבא.

קָם מר עוקבא, בָּזְבְּזֵיהּ לְפַלְגֵיהּ מָמוֹנֵיהּ – ובזבז חצי ממונו לצדקה. מקשה הגמרא: הֵיכִי עָבֵד הָכִי – כיצד נהג כן מר עוקבא, שנתן חצי ממונו לצדקה, וְהָאָמַר רַבִּי אִילְעָאי, בְּאוּשָׁא הִתְקִינוּ חכמים שֶׁהֶמְכֵּבְזִז לצדקה אַל יְבַזְבֵּז יוֹתֵר מֵחוֹמֶשׁ. מתרצת הגמרא: הָנֵי מִילֵּי מֵחַיִּים – דין זה הוא רק באדם המחלק צדקה מחיים, וטעם התקנה הוא שֶׁמָּא יֵרֵד מִנְכָסָיו ויצטרך לצדקה, אֲבָל לְאַחַר מִיתָה, כלומר, המחלק ממונו כשעומד למות, כמר עוקבא, לֵית לָן בָּהּ – לא נאמר בו איסור זה, ויכול לבזבז יותר.

מעשה נוסף בענין נתינת צדקה: רַבִּי אַבָּא הֲוָה צָיֵיר זוּזֵי בְּסוּדָרֵיהּ – היה נוהג לצור בסודרו מעות, וְשָׁדֵי לֵיהּ לְאַחוֹרֵיהּ – ולהשליך את סודרו על כתפיו מאחוריו, וּמַמְצֵי נָפְשֵׁיהּ לְבֵי עָנְיֵי – ומסתובב במקום שמצויים עניים כדי שיתירו את סודרו ויקחו את המעות. וּמַצְלֵי עֵינֵיהּ מֵרַמָּאֵי – והיה מסתכל בעיניו לאחוריו בכדי שהרמאים שיש להם מעות לא יבואו ליטול ממנו מעות.

מעשה נוסף בענין נתינת צדקה: רַבִּי חֲנִינָא, הֲוָה קָאֵי הַהוּא עָנְיָא דַּהֲוָה רָגִיל לְשַׁדּוֹרֵי לֵיהּ אַרְבָּעָה וְזוּזֵי כָּל מַעֲלֵי שַׁבָּתָא – היה עני אחד, שהיה רבי חנינא רגיל לשלוח לו בכל ערב שבת ארבעה זוזים, יוֹמָא חַד, בערב שבת אחד, שַׁדְּרִינְהוּ נַיְיהֲלֵיהּ בְּיַד דְּבִיתְהוּ – שלח את המעות ביד אשתו, אֲתָאי – חזרה אשתו מבית העני, וְאָמְרָה לֵיהּ לרבי חנינא, לֹא צְרִיךְ העני למעותיך, שעשיר הוא. שאל אותה רבי חנינא, מַאי חָזֵית – מה ראית בביתו שאת אומרת שעשיר הוא. אמרה לו אשתו, שָׁמְעִי דַּהֲוָה קָאָמְרֵי לֵיהּ – שמעתי שאומרים לו בביתו, בַּמֶּה אַתָּה סוֹעֵד – במה תרצה לסעוד השבת,